

ÇAĞDAŞ TATAR ŞİİRİNDE İDEOLOJİK YAKLAŞIMLARIN TÜKENİŞİ VE HASAN TUFAN

Yrd. Doç. Dr. Alsu KAMALIEVA*

Öz

Hasan Tufan, 1900-1981 yılları arasında yaşamış çağdaş Tatar şiirinin önde gelen isimleri arasında yer alan önemli bir sanatçıdır. Çağdaş Tatar Edebiyatı'nın birçok alanda etki altında kaldığı ve hızlı değişimler yaşadığı dönemlere tanıklık eden Hasan Tufan, Tatar şiirini ideolojilerden uzaklaştırmayı başarmış bir şair olarak kendini ortaya koyar. Çok zor şartlarda yaşayan, 10 yıl hapis, 6 yıl sürgün ile cezalandırılan, hayatını sürdürmek için fabrikalarda işçilik, köylerde çobanlık yapmak zorunda kalan Hasan Tufan, yaşadığı zorlukları kelimelere dökmeyi başarmıştır. Tatar folkloruna son derece vâkıf olan sanatçı, şiirlerinde Tatar dilinin ve kültürünün bütün inceliklerini kullanarak soyut bir anlatım ve üslup zenginliği ile eserler vermiştir. Hasan Tufan, çağdaş Tatar şiirinin bugünkü geldiği noktaya ulaşmasında çok önemli bir kilometre taşı olmuştur.

Anahtar kelimeler: Tatar Edebiyatı, Tatar Şiiri, Hasan Tufan, İdeoloji, Şair.

Abstract

The Waning Of Ideological Overtures In Contemporary Tatar Literature

Hasan Tufan, who lived between 1900 and 1981, is one of the prominent names of contemporary Tatar literature. Having attested to the era when Tatar literature had the impact of a slew of factors in all fields and went through radical changes, Hasan Tatar emerged as a poet who succeeded in weaning Tatar poetry off the influence of ideologies. He lived

* Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

under dire conditions, staying behind bars for 10 years and in exile for 6, and scraped a living by working in factories and shepherding cattle in vil-lages. He created craftily written poetry out of all that putting the entire ordeal into words. Well-versed in Tatar folklore, Hasan Tufan used in his poetry all the subtleties of the Tatar language and culture, producing works of recital famed for their abstract narrative and richness of style. Hasan Tufan is a landmark in making Tatar literature what it is today.

Key words: Tatar Literature, Tatar Poetry, Hasan Tufan, İdeology, Poet.

Giriş

Çağdaş Tatar Edebiyatının tarihi gelişimi ana hatlarıyla incelendiğinde olayların ve dönemlerin edebiyat üzerinde açıkça etkili olduğu görülür. İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde eski-yeni çatışması, tutuculuk ve modernlik tartışmaları geleneksel eğitim-modern bilim çatışmaları edebiyata konu olurken, İkinci Dünya Savaşı yıllarında vatan sevgisi, kahramanlık yiğitlik gibi konular edebiyatın malzemesini oluşturur. Savaş sonrası gelişen kıtlık ve yokluk yılları edebiyatçıları yoksulluk ve güç yaşam koşulları gibi konuları işlemeye itmiştir. Hemen aynı dönemlerde resmî ideoloji olarak Tatar edebiyatçılarının önüne konulan sosyalizm ve komünizm, edebiyatçıları bu çerçevede eserler vermek zorunda bırakmıştır.

Hasan Tufan (Hesen Tufan), tüm edebiyatçıların ortak konulara yöneldiği, yöneltildiği bu dönemleri yaşayan bir sanatçı olmasına rağmen, kendi duyuş ve düşünüşünü, sanatın tüm gücünü kullanarak eserlerine yansıtan farklı bir ses olmuştur.

Kabul etmek gerekir ki; günümüz çağdaş Tatar edebiyatında “ideoloji” devri artık kapanmıştır. Bugünün Tatar edebiyatçıları “kişi merkezli”; “ben”i ve “insan”ı sorgulayan, tabiata, olaylara, çevreye, ekolojiye ve topluma bu merkezden bakan eserler vermektedir. Kişinin kendini aramaya, sorgulamaya ve yazmaya başladığı bu dönemin Tatar edebiyatındaki en büyük hazırlıkçısı Hasan Tufan olmuştur.

Hasan Tufan’ın Şiirlerine Biyografik Bakış:

Hasan Tufan, 1900 senesinde dünyaya gelmiştir. Daha yirmili yaşlarında iken artık “şair” olarak tanınmaya başlamıştır. İlk gençlik dönemlerinde Abdullah Tukay ve Taktaş gibi şairlerin eserlerinden etkilenmiş ve onların sanat anlayışını devam ettirmiştir. Ancak bu etkileniş fazla uzun sürmez ve 30’lu yıllardan itibaren, kendi özgün sanat anlayışı ile eserler vermeye başlamıştır. Bu eserlerde “resmî ideoloji”den uzak, kendi duyuş ve düşünüşü ekseninde Tatar halkını anlamaya, yorumlamaya çalışan, “imge” ve “simge”lerle iç dünyayı arayan şair, bu özgün sanat anlayışı ile kısa sürede dikkat çekmiştir. Artık devlet onu “Özünün Sanatçısı” olarak tanımış, düşman görmüş ve siyasi kurumlara karşı da düşman ilan etmiştir. Ama o, “kendi” olmanın doğal sonucu olarak orta-

ya çıkan “millî” çizgisinden vazgeçmemiş ve kısa sürede Tatar halkının gönlünde taht kurmuştur.

Bir şairi tanımanın en iyi yolu onun eserlerini okumak ve verdiği eserlerden hareket ederek onu yorumlamaktır. Hasan Tufan’ı herhalde en iyi anlatan şu dördlüğüdür:

*Nasılmış senin yüreğin? diyorsun,
Nasılmış ömrünün günleri?
Elindeki kitabımda, çağdaş,
Şiirlerde benim yüreğim¹.*

Gerçekten de Hasan Tufan, şair olarak doğmuş, şair gibi yaşamış ve şair olarak da ölmüştür. Ama onu iyi anlamak için biyografisini, yaşadığı önemli olayları, yaşadığı yerleri, içinde yetiştiği çevreyi bilmek gerekir. Çünkü şiirlerinde geçen her sözün, her ifadenin bir anlamı vardır. Hasan Tufan’ın eserlerinde kendine has böyle biyografik durumlara, coğrafik yerlere Tufan’ın çok fazla rastlanır. Onun eserlerinde Tataristan, Ural ve Sibiryaya gibi yerleri, tabiatı ve görünümünü anlatan betimlemeler çoktur. Yaşlanmaya başladığı dönemlere ait eserlerinde bunların yerine bir isme çok rastlanır. O isim şairin doğduğu köyün adıdır. Bu köy Kazan vilayeti Aksubay ilçesine bağlı Eski Karmet² diye bilinen köydür. Hasan Tufan bu köyde 27 Kasım 1900 tarihinde ailenin onuncu çocuğu olarak dünyaya gelir. Onun manzum eserlerinde “Karmet” eski bir köy olarak değil, şairin çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdiği, kayın, söğüt ve meşe ağaçlarıyla, çiçekleriyle gönlünde yer edinen güzel yer; “gayretli, yapılı erlerin vatanı” olarak anlatılır. “Karmet Ufukları”, Hasan Tufan’ın tanınmış ilk şiiridir.

Şair eserlerinde vatanının tarihini ve sosyal gerçeklerini anlatır. Şairin dedeleri, Karmet yöresine özgürlük için derebeylerinden kaçarak yeni yurtlar edinmek için gelmişlerdir. Fakat ormanlar içine gelip yerleşeler bile, ağaçlar onları her türlü tehlikelerden koruyamamış ve ataları fakirlik içinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Onlar kendi dinlerini, örf-adetlerini ve dillerini koruyabilmek için mücadelelerine burada da devam etmişlerdir. Bu mücadeleden Hasan’ın ailesi de geri kalmamıştır³.

Otobiyografik eserinde şair ailesini şöyle anlatır:

Benim annem, yazı yazmayı bilmesede de, halkın bir çocuğu olarak olağanüstü şair ruhlu bir kişiydi. Dünyanın ve tabiatın güzelliklerini ba-

¹ A.G. Ehmedullin, F.G. Galimullin, T.N.Galiullin, E. Ganievaf, N.G. Yuziev, *Edebiyat*, Kazan, Megarif Kitap Neşriyatı, 2005, s. 129.

² Bu köy halkı İdil Boyu Müslümanları için çok sıkıntılı 1740’lı yıllarda zorla vaftiz edilmiş. Müslümanlığı unutturmak için bu Tatarların Müslüman dindekilerle bir araya gelmeleri konuşmaları yasaklanıyor. Zorla Hıristiyan yapmak istemelerine rağmen, bu halk tekrar Müslümanlığı seçiyorlar. Ancak bu tam olarak 1905 inkılabından sonra gerçekleşebiliyor.

³ F.M. Musin, Z.N. Hebibullina, E.M. Zakircanov, *Tatar Edebiyatı*, Kazan, “Megarif” Kitap Neşriyatı, 2005, s. 164.

na ilk önce annem öğretti. Biliyorum bana bunları öğretmesi maksatlı bir şey değildi. Bu, doğuştan gelen kendinde olan bir histi. Hayatın bizi saran yakışıksız yönlerine o, benim açımdan çalışan, gönül gözü-mü tabiattaki güzelliklere yönelmeyi isteyen biriydi⁴.

Annesini kendi kaleminden böyle tanıdığımız Hasan'ın babası da farklı yetenekleri olan birisidir. Sanatçı, saat tamiri, cam ustalığı, ekin ekme, ot biçme ve demircilik gibi birçok hüneri babasından öğrenir.

O dönemlerde, Tatar köylerinde hayatın zorlukları, köyün gençlerinin Ural kasabalarına, Sibirya'ya, Lena⁵ boyundaki Budaybo altın madenlerine çalışmaya gitmelerine neden olur.

Uzaklara giden köylüler, tekrar köye döndüklerinde gittikleri yerlerin türkülerini ve havadislerini de beraberlerinde getirirler. Küçük Hasan onlardan duyduğu bazı türkü ve masalları gönlüne işler. İşte bu dönemde Hasan'ın ufku ve hedefleri belirginleşir.

Hıristiyanlıktan vazgeçen ve Hıristiyanlığı istemeyen Tatarlara karşı bir baskı olmuştur. Bu nedenle Çar hükümeti Karmet köyünde okul açmaya izin vermez. Bundan dolayı Hasan okuma ve yazmayı annesi ile babasından öğrenir. Köyde okul 1905 yılındaki iç savaştan sonra açılır. Hasan komşu Çuvaş köyündeki okulda bir yıl Rusça eğitim alır, dolayısıyla Rusça öğrenir.

Şairin yüreğinde derin bir iz bırakan yörelerden birisi de Ural'dır. O, Ural'da maden işçisi olarak yeraltında ve daha sonra işçi olarak fabrikalarda çalışır. Hasan Tufan çileli ve sıkıntılı geçen bu ilk gençlik yıllarında hayatın acı gerçeklerini öğrenir.

Hasan Tufan'ın bundan sonraki tahsil hayatı ve edebiyata yönelişi Mesgut Gaynett'in Hakikat Yolunda isimli edebî tenkit kitabında şöyle anlatılır:

1914 yılının yazında Hasan, Tobol vilayetinin Ahman köyünde yeni yer edinmiş olan ağabeylerinin yanına gider ve onlarla birlikte maden ocaklarında bakır madeni çıkarma işinde çalışır. Çalışıp, çalışıp da bir varlığa eremeyen ağabeyleri "Biz yapamadık... Bari erkek kardeşimizi, küçüğümüzü okula gönderip onu okutsak mı?" diye birbirleriyle konuşup Hasan'ı Ufa'daki "Galiye" medresesine gönderirler. Gelecekte şair olacak olan Hasan okuduğu Galiye medresesinde özgürlükleri ve idealleriyle yanıp tutuşan, farklı yerlerden, farklı diyarlardan gelen Tatar, Başkurt, Kazak öğrencileri arasında eğitimini üst seviyelere çıkarır. Hasan, "Galiye" medresesinde Galimcan İbrahmov'dan edebiyat dersleri alır, ondan kendisini eser yazmaya cesaretlendiren sözler duyar; o dönemde o medresede okuyan Şeyhzade

⁴ Gali Halit, İbrahim Nurullin, Hasan Heyri, Nil Yuziev, Azat Ehmedullin, *Tatar Sovyet Edebiyatı*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1975, s. 266.

⁵ Nehrin Adı.

Babiç'in kurmuş olduğu araştırma grubuna katılarak şiir yazmanın inceliklerini öğrenir. Edebi gecelerde Segıyt Remiyev, Mecit Gafuri, Segıyt Sunçeleı gibi şairlerin konuşmalarını dinler. Seyfi Kudaş ve Kazak şairi Baimbet Maylin ile bir sınıfta okur ve dost olurlar. Fikir özgürlüğüne önem veren ve şiir yazmaya heves eden Hasan Tufan ilk şiir yazma tecrübesini de bu dönemde gerçekleştirir. "Yıldızlar" isimli şiiri "Parlak" adlı el yazma dergide yayınlanır⁶.

Galiye medresesindeki 2 yıllık eğitiminin ardından Hasan Tufan tekrar para kazanma ihtiyacı hisseder ve Ural'daki Lısva fabrikasında işe girer. Şubat Devrimini ve Ekim Devrimini burada Bolşevizm taraftarı olan işçiler arasında yaşar. 1918-1923 yılları arasında Ural ve Sibirya'daki okullarda ders verir. Bu dönem Hasan Tufan'ın yetişmesi açısından önemlidir. Halk folklorunu, halk edebiyatı sözlü ürünlerini ve halk edebiyatı eserlerini bizzat halkın kendisinden, yaşayarak öğrenir. Gerek işçilerle yaşadığı bu dönem gerekse öğretmenlik yaptığı yıllar onun gelecekteki eserlerine büyük ölçüde kaynak teşkil etmiştir.

Hasan Tufan'ın içinde depreşen şiir ve sanat aşkı, eserlerini okumaya başladığı, Taktaş ve Tukay gibi şairlerden aldığı ilham onu Kazan'a gitmeye teşvik eder. 1924 yılında Kazan'a gelir. Önceleri Bişbalta semtinde öğretmenlik yapar, öğrenciler okutur. Sonra "Sovyet Edebiyatı" dergisinin editörlüğünü yapar, radyo komitesinde çalışır. Kazan, onun kendisini bulduğu bir sanat ortamı olmuştur. Taktaş, Kutuy, Celil ve Nigmeti gibi dönemin önemli şair ve yazarları ile yakın dostluklar kurar. Güzelliği ile efsane olan artist Luiza Saligaskarova ile evlenir ve onunla iyi bir hayat kurar. Artık gerçek anlamda edebî eserler yazmaktadır. Bu eserler 1924 yılından itibaren gazete ve dergilerde yayımlanmaya başlar.

Tufan'ın 20'li yıllardaki "Başlana Başladı" (1927) ve "Bibiyivler" (1927) gibi başlıca manzumeleri Ural işçilerinin hayatıyla bağlantılıdır. Eserdeki olaylar 1917 yılındaki Şubat İnkılâbı ve Ekim isyanına kadarki zaman aralığında Ural fabrikalarından birinde geçer. Bu dönem eserlerinde şair, kendi yaşadıklarını da üzerine koyarak işçi yaşantılarını, duyuş ve düşüncülerini yoğun olarak işlemektedir.

Hemen belirtelim, Hasan Tufan'ı sadece bir Tataristan ve Ural şairi olarak tanımak yanlıştır. Ural ve Tataristan'dan başka yerler de şairin eserlerinde konu edilir. *Cayık bozkırı, Kara Kum çölü, Taşkent arıkları, Hazar Boyu, Sibirya ormanları ve bozkırları...*⁷ Şair biyografisinde bunlardan da bahseder. Uzun hayatının bir bölümünü seyahat ederek geçirir. Romantik ruhu ve duygulu gönlü onu seyahate; yeni yerler, yeni insan-

⁶ Mesğud Gaynetdin, Yulınnan Hakıykat, *Edebi Tenkit*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2001, s. 271-272.

⁷ "Ural Eskizları" s. 52-64, "Kaplan-Kırda" s. 268, "Kervan" s. 269, "Kaspi yarı" s. 118, "Taşkent Bağlarında" s. 201, "Kara-Kom Yağında" s. 270, Hesin Tufan, *Eserler*, 2003.

lar, yeni yollar keşfetmeye iter. Bu seyahatleri sonucunda “Ural Eskizleri” isimli meşhur şiirlerini ve manzumelerini yazar. Bu süreçten sonra artık Hasan Tufan şair olarak tanınır hale gelmiştir.

Sanatçı, bu dönemi otobiyografisinde şöyle anlatır:

Yazılar yazıyorum, fakat bir şeyler devamlı eksik kalıyor. Sürekli de bir arayış içerisindeyim. Bu düşüncelerle ben 1928 yılı yazında seyahate yöneldim. Seyahatim İdil boylarından başlayarak güneye, atalarımın yaşam izleri olan yörelere doğru idi. Büyükanemim erkek kardeşleri, zorla Hıristiyanlaştırmalardan kaçarak buralarda ömür sürmüşler. Bu durum “Geçerken” adlı şiirimde anlatılmaktadır. Güneşe de yakın yerlerde, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki halkların yeni hayatları içinde iki yıl boyunca yayan bir şekilde seyahat ettim. Yaşamak için para gerektiğinde ise kanal kazma, yollara taş döşeme gibi işlerde çalıştım.

Seyahatim boyunca türlü Türk halklarının sıradan insanlarıyla karşılaşmış, onların yazılmayan folklorlarını öğrendim. Âşıklarını, bahşılarını, akıncılarını, manasçıları dinledim⁸.

Hayatın Kendisine Doğru

Bu dönem artık şairin gerçek anlamda ideolojilerden uzaklaşıp “kendine”, “hayat”a dönmeye başladığı dönemdir. Şair kendi tarzı içerisinde gezilerini “Hayat İçine Seyahat” diye adlandırır. “Hayatın kendisine yönelme” şaire çok şeyler verir. Hepsinden daha çok hayat ile nazım arasındaki ilişki açıkça görülmektedir. O, kurulan yeni hayata canlı olarak şahit olur. Okuyucuların artışı da, beklentilerini de görür. Lirik şiirlerden yoksun kalan edebiyatı komutansız bir orduya benzetir. Şairin hayata yönelmesi onun nazım anlayışında da değişikliklere yol açar. Bu gezilerden sonra Tufan’ın nazım eserlerinde lirik akımın ve halk şekillerinin etkisinin artması hiç de sıradan bir olay değildir. “Ak Kayın”⁹ (1933) ve “Ozatu”¹⁰ (1933) gibi şiirlerinde bu etki açıkça görülür. Bu arada, Orta Asya ve Kafkasya’ya olan seyahatin, şairin eserlerini yeni temalar, yeni hisler ve yeni şekiller ile zenginleştirdiğini de belirtmek gerekir.

Sanatçı, hayatı boyunca seyahat etmekten vazgeçmemiştir. Kendisi durmak istese de şartlar onu durdurmamıştır. Bu durum biraz da onun hayatının ağır, dramatik yönleriyle ilgilidir. Vatanında uğradığı baskı ve yıldırma politikaları şairi seyahat etmeye zorlamıştır.

Hasan Tufan’ın “Ant” şiirinde anlattığı görüşleri “hata” olarak görülür ve söylemleri basında ağır şekilde eleştirilir. Bu eleştiriler giderek dozu-

⁸ A.G. Ehmedullin, F.G. Galimullin, T.N. Galiullin, F.E. Ganieva, N.G. Yuziev, *Edebiyat*, 2005, s. 133-134.

⁹ Tufan Hesen, *Eserler*, Beş Tomda. 1 Tom. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2003, s. 129.

¹⁰ “Uğurlama”, A.G. Yahin, *Edebiyat*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2001, s. 8.

nu arttırır ve onu bir “siyasî suçlu” konumuna düşürür. 1937 yılında onu Yazarlar Birliği’nden çıkarırlar. Bir dönem kaçak yaşar ve izini kaybettirmek için sürekli yer değiştirir. 1940 yılında yakalanıp Kazan hapis-hanesine atılır. Şair, vatana ve halka ihanetle, milliyetçilikle suçlanır. 7 Mart 1940’ta hâkim onu idam cezasına çarptırır. Ama o, ölümünü beklerken bile şiir yazmaktan geri kalmaz. Nihayet ölüm cezası 10 yıllık hapis cezasına çevrilir. O, hapiste savaş araç-gereçleri imalatı timinde çalışır, çalışkanlığından dolayı tim başkanı derecesine yükseltilir. Mordovya’daki metalürji fabrikası çelik döküm atölyesinde de çalışır. Burada da şiirler yazmaya devam eder. Sanatçı hapiste iken İkinci Dünya Harbi başlamıştır. Kendisinin bu zamanlarda cephede bulunamayışı, cezaevinde olması ona çok ağır gelir. S.S.S.R. Verhovniy Sovyeti Prezidyumuna yazdığı dilekçesinde onun şu sözlere yer verir:

Vatan düşmanlarına karşı savaşa götürülen halkımdan dışarıda bulunarak, düşmanlara cezalarının verilmesi mümkün değildir, hatta imkânsızdır.

Halkımızın ve partinin yanında benim bir damlacık suçum yoktur. Büyük halkımın en güzel evlatları! Sizin beni savaşın en dehşet verici yerine göndermenizi, ölümden kurtulamayacağım işleri bana vermenizi, elime el bombası alıp düşmanların silahlarının önüne beni sürmenizi istiyorum... Partisiz şaire vatanıma doğruluğunu ispatlayıp, sizin kan kardeşiniz olarak hayattan gitme imkânını bana veriniz...¹¹

der.

Bu isteklerin olduğu yazıyı şair, hapis-haneden türlü yollar ile çıkarıp Moskova’ya göndermiş fakat onun vatana olan görevini yerine getirme istekleri sonuçsuz kalmıştır. Kasım 1950 tarihinde 10 yıllık cezası biter. Tam özgürlüğüne kavuştuğunu düşünürken rejim, bu sefer onu Sibiryaya sürgüne gönderir.

Ona Novosibirsk bölgesinin Ustarka ilçesinde Pokrovka adındaki Rus köyünde yaşamaya izni verilir. Önceleri kolhozda çoban olarak çalışır, hayvanlara bakar, daha sonraları ise toprağı kazıyıp kendine ev yapar.

Hasan Tufan’ın toplam 16 yılı bulan hapis ve sürgün hayatı, ancak Stalin ölümü onun siyasetindeki ciddi hataları ortaya çıktıktan sonra nihayet bulur. Şair 1956 yılında özgürlüğüne kavuşur ve Kazan’a döner. Evine döndüğünde oğlu da karısı da ölmüştür, tek kızı ve yazar dostları onu karşılar.

1956 yılından sonra hayatında yeni bir devir başlar. Bu dönemde o artık zamanın ruhunu anlamaya daha çok yönelir, daha özgür bir ortamda yeni ilhamlar edinip eserler vermeye başlar. Hislerinin sıcaklığı,

¹¹ Gaziz Kaşapov, “Hesen Tufanın Ülim Sorap Yazgan Hatı”, *Kazan Utları*, Fevral (Şubat) 1989, s. 164.

duyuş ve düşünüş zenginliği, yaşadığı acılı ve zor dönemlerin etkisi ve birikimiyle oluşturduğu iç zenginliği eserlerine yansımaya başlar.

Hasan Tufan Eserlerindeki Duyuş ve Düşünce Gelişimi

Hasan Tufan'ın eserlerindeki fikirsel gelişim uzun yılların tecrübesi, acıları ve çilesi ile olgunlaşarak gelişmiştir. O, bu anlamda canlı bir edebiyat tarihidir. Onun sanatçı kişiliğinin gelişimini izlerken yine kendi ifadelerine bakmak gerekir:

Şairlerin, ediplerin gönülleri gergin telli arp¹²ı hatırlatır. Hayat onun diri, canlı, hassas tellerine parmak ucu ile yeteri kadar, azıcık bile değse yankılanmaya başlar o¹³ diye tanımlar şair kendisini. Bu çağrışım şairin kendi sanat yaşamında da tezahür eder. Hayatın dalgalarına, zamanın rüzgârlarına her zaman önemli ve aşırı hassas olan bu arp, yaklaşık bir asırdır Tatar halkının yaşamındaki değişikliğin de hikâyesi olur ve yeni dönem sanat anlayışının ortaya çıkmasında öncülük eder. Artık ideoloji için feda edilen insanlar yerine, hayatı anlamaya çalışan, sorgulayan, yaşayan, yaşatan, merkezinde insanın olduğu yeni Tatar yaşamı ve bu yaşamı yansıtan yeni şiirler vardır. Ülke ve halkın hayatındaki bu büyük değişim Hasan Tufan'ın eserlerinde tezahürünü bulur, beste olup söylenir, dilden dile, gönülden gönüle yankılanmaya başlar.

Hasan Tufan'ın eserlerini sanat ve edebî değerleri itibariyle 3 büyük döneme ayırarak incelemek mümkündür:

1) Şiirleri ve manzumeleriyle ünlü Tatar-Sovyet şairi olarak tanındığı devir (1920-1940 dönemi).

2) Siyasi nedenle suçlanıp baskın güçler tarafından edebiyattan uzaklaştırıldığı devir (1940-1956).

3) Siyasi tutukluluktan kurtulup, eserlerle dolu özgün şair olarak devam eden devir (1956-1981).

1. Dönem Sanatçılığı

Eleştirmenler H. Tufan'ın 1920-30'lu yıllardaki eserlerini Tatar edebiyatı için önemli bir kazanım olarak kabul ederler¹⁴. Eleştirilerde bu dönem Hasan Tufan şiiri *Yapmacılıktan, isyankârlıktan uzak, Ural işçilerinin düşünce ekseninden hareketle yoğun fikir arayışları ile süzölmüş fikir şiirciliğine heveslenen bir şairin altyapısını hazırlayan eserlerin yoğun ve başarılı bir şekilde sunulduğu dönem* olarak tanımlanır. Bu dönem şiirlerinde şairin içerisinde yaşadığı Ural işçilerinin hayatı bütün olağanlığı, hayatın gerçek renkleri ve gerçek karakterler ile verilir.

¹² Dik tutularak parmakla çalınan, üç köşeli, telli çalgı.

¹³ Hesên Tufan, *Saylanma Eserler*, Kazan, 1964, s. 5-22.

¹⁴ G. Segdi, G. Nigmeti.

Hasan Tufan'ı dönemin diğer şairlerinden ayıran ve edebî eserlerinin daha ilk döneminde kendisini gösteren duyuş ve düşünüş farklılıkları nelerdir? Kısaca bir göz atalım:

1) Gerçekle yakın ilişki kurar, toplum hayatına çok duyarlıdır. Halkı çok iyi gözlemler ve onun gönlündeki yeniliklere dikkat eder, o yeniliklere karşı hassas olur.

2) Bu devirde o, halkın kaderi üzerine dikkatini yoğunlaştırır. Geçmişteki ağır, zahmetli hayattan kurtulup, dünyayı özgür, ülkeyi mutlu kılma hayalini gönülden, yüksek sesle söylemeye başlar. ("*Tataristanda*"¹⁵ [1925], "*Yıllar İteğinde*"¹⁶ [1925], "*Zenger Büre*"¹⁷ [1928]).

3) Şiirinde, fikirlerini, duyuş ve düşüncelerini devamlı arka arkaya açıklaması ona has bir özelliktir. O, ruhî durumunu en küçük ayrıntılara kadar devamlı olarak eserlerinde anlatır. Lirik bir şiirin yapısı içerisinde bir Ural işçisinin hayatını, hüznünü, hayallerini, duyuş ve düşüncelerini, özelemlerini verebilecek bir yeteneğe sahiptir.

4) Vâkıf olduğu geniş halk kültürü eserlerine yansır. Şiirlerinde folklorik öğeleri ustaca kullanır ve fikirlerini anlatabilmek için bunlardan sıklıkla yararlanır. Onun eserlerinde hikmetli sözlere, atasözü ve deyimlere rastlanır.

"Ayagüre ülip bullır miken?"¹⁸ şiirinden örnekler aşağıdadır.

*"Zordur, fakat hasta,
Tek prolog biçimde ölmeler."*

*"Eh, düşünce de uzun, dostlar,
Yol da uzun, ömür ise kısacak"*

*"Azarlamak millep"¹⁹ olsa
Başı okşamaksa milimetrelerle."²⁰*

5) Şiirinde yeni anlatımlar, semboller kullanır. Daha önce hiç kullanılmayan bu semboller okuyucunun dikkatini toplar ve şairin vermek istediği bazı mesajların hem daha kolay anlaşılmasını sağlar hem de bir anlamda baskılar karşısında üstü örtülü bir eleştiri yöntemi olur. Anlatımları, sembolleri yenileştirir. Bazı örnekler:

*Eğik yatan Ural tütün çekiyor,
Tütün sapı uzun taş boru.*

(*Yıllar İteğinde*, 1925).

¹⁵ "Tataristanda", Hesen Tufan, *Eserler*, Beş Tomda. 1 Tom. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2003, s. 22-25.

¹⁶ "Yıllar Eteğinde", Hesen Tufan, *Eserler*, Beş Tomda. 1 Tom. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2003, s. 34-38.

¹⁷ "Mavi Kurt", Hesen Tufan, *Eserler*, Beş Tomda. 1 Tom. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2003, s. 28-33.

¹⁸ "Ayakta ölünür mü?" (1926).

¹⁹ Burada: kilometre.

²⁰ Hesen Tufan, *Eserler*, 2003, s. 49.

Görüldüğü gibi hem yaşamın günlük unsurları ustaca kullanılmakta hem sembolik bir anlatımla mesaj verilmektedir.

*Düşüncede vida gevşese
Hangi anahtar ile sıkılır?*²¹

(Ural Eskizleri - Duslar Yanında, 1926).

İçinde yaşadığı işçi kültürünün yaşam unsurları olan “anahtar” ve “vida”; “düşünce” gibi soyut bir kavramı açmak için kullanılarak başarılı bir mecaz ve istiare yapılmaktadır.

*Geniş dünyaya sığmaz büyük ömürler
Sığındılar
Mavzer²² arkasına²³*

(Songı Saray Yanında).

Hakikaten son derece başarılı dizeler. “Geniş dünya”ya “büyük ömürler”, “mavzerin arkasına sığınmak”... Tezat, soyut anlatım, somut tahkiye; hepsi iç içe ve çok başarılı bir hayat sorgusu... Mavzer gibi bir imgeden hareketle dönemin yarı askerî rejimine yapılan gönderme, köy hayatının vazgeçilmezi yegâne savunma unsuru “mavzer”in gücü ve büyüğü...

Hasan Tufan'ın yeteneği yılların geçmesiyle artar. Fikirlerinin özellikleri artık netleşmeye başlamıştır. Şairin sanat anlayışı artık iyice belirginleşmiştir; sadelik ve halka yöneliş.

Şairin eserindeki bu yeni yönelişler daha çok 30'lu yılların ortalarında ortaya çıkar.

*Halkın kendisi canlı klasik:
Ezgisî, türküsü, ölmez diliyle.*

diye yazar Hasan Tufan, 1936 yılında eserin yönelişini bilerek *Altın dilli halkı* ile gururlanır²⁴.

2. Dönem Sanatçılığı

Hasan Tufan, sanat hayatının ikinci dönemi olarak kabul ettiğimiz 1940'lı yıllarda edebiyattan siyasi sebeplerden dolayı uzaklaştırılmak istenir. Şairin edebiyat ortamlarındaki hâkimiyeti tamamen yok edilmeye çalışılır. İsmi dersliklerden silinir, kütüphanelerdeki kitapları yakıtılır. Hapishanelerde eser yazmaktan men edilir. Ama o, bunlara bakmadan, aldırış etmeden şiirler yazmaya devam eder. Gardiyanlardan gizli gizli in-

²¹ “Ural Eskizleri”, Hesen Tufan, *Eserler*, 2003, s. 55.

²² Silahın bir türü.

²³ A.G. Ehmedullin, F.G. Galimullin, T.N. Galiullin, E. Ganievaf, N.G. Yuziev, *Edebiyat*, 2005, s. 138.

²⁴ <http://kitap.net.ru/tufan3.php> (Bazı şiirlerine Şair ad vermemiştir. Bu şiir de bunlardan bir tanesidir).

ce sigara kâğıtlarına gönlündeki duygularını yazar, onları peksimet parçaları içinde saklar.

Sürgüne Sibiry'a gönderildiğinde eser yazma açısından rahatlar. Ama o orada da siyasete karşı inançsızdır, kendisi için eserler yazar. Ama bu eserleri basılmaz. Esir olduğu zamanlarda yazdığı bu şiirlerini aklandıktan sonra bastırır.

Hasan Tufan hayatının bu ikinci döneminde gerçekten çok kötü günler geçirir. Hapis, sürgün, acımasızca kolхозlarda çalıştırılma... Tam anlamıyla çile doldurur. Hayata bağlılığı, vatanına ve halkına olan inancı, can dostu olan şiirden ayrı kalması, suçsuz tutukluların can havli ile çıkardıkları ağrıtlarını başkalarına da işittirmek isteği ömrünü ve şiirlerini mucize bir şekilde korur.

Onun bu dönemde yazdığı hapisanenin demir parmaklıklarını aşarak çıkan şiirleri çağdaş Tatar edebiyatında yeni bir dünya açar. Yeni kuşak şairler onun verdiği bu büyük mücadelenin etkisi ve sanatının gücünden yola çıkarak benzer bir mücadele dönemini başlatırlar. Tatar sanat yaşamında "ideoloji" yerini yavaş özgürlük arayışlarına bırakmaktadır. Bireysel duyuş ve düşünüş, insanı merkeze oturtan ve onu esas alan bir sanat anlayışı artık şekillenmeye başlamıştır. Bu kapsamda vatan sevgisi, Tatar halkının özgürlüğü sadece M. Celil ve Fatih Kerim'de değil, Hasan Tufan'da da kendisini göstermeye başlamıştır.

Bu esaret dönemindeki değişikliği Hasan Tufan 1956 yılında yazdığı bir şiirinde şöyle anlatır:

*Her işi ben
Yaptım sadece
Senin için gerektiğine.
İstendiğinde ateşe, suya girdim
Batarak ve yanarak.²⁵*

(Gomirim Yulı, 1956).

Bu dönemde onun şiirlerinde yeni anlatımlar da denenir. Anlatımlarında yeniliklerin olduğu, yeni anlamların yüklendiği bazı şiirleri "Kayınlar Sarı İdi" (1942), "Ağırlaşan Dakikalarda" (1942), "Hayat" (1942)'tir.

"Hayat" şiirini şair kendisi hakkında ölüm kararı verildikten sonra yazar. Bilindiği gibi "Hayat" Arapça kökenli "yaşam, can, canlılık" anlamlarına gelen bir sözcüktür. Ancak "hayat" kelimesi Tatarcada aynı zamanda kadın ismi olarak da sıkça kullanılmaktadır. İlk bakışta şiir "Hayat" adlı bir kadına karşı şairin duyduğu aşkı anlatır. Ama şairin biyografisi ile metin dikkatle incelendiğinde "hayat"ın burada bir kadın is-

²⁵ "Ömrümün Yolu", Heslen Tufan, *Saylanma Eserler*, Kazan, 1964, s. 328.

mine ve ona duyduğu aşkının arkasında, “ölüm” ve “yaşam” kavramlarını karşılaştırdığı ve sorguladığı görülür:

*Sen gidiyorsun Hayat, uzağa,
Ben de, ben de tüm gücümü
Bu yola verdim değil mi?
Bir hatırla, düşün bu hakta,
Bugünlerden uzak uzakta²⁶.*

(Heyet, 1942).

“Kayınlar Sarı İdi” şiiri ilk bakışta savaş döneminin zorluklarını anlatan bir eser olarak görülür ama şiirin detaylarını, devrin özelliklerini ve şairin hayatını da dikkate alarak baktığımızda farklı bir anlam taşıdığını görürüz. Babasız kalan bir çocuğun sararan yüzü, mavi gözlerini örten gözyaşları, aslında o devirde söylenmesi gerçekten zor olan, Tatar halkının çektiği sıkıntıları ve uğradığı zulmü ironik bir bakış açısı ile anlatmaktadır:

*Güz idi... Yerin böyle
Neşesiz çağı idi.
Astralar²⁷, güller kırağılı
Kayınlar sarı idi²⁸.*

(Kayınlar Sarı İde, 1943).

Sarı kayınlar, kırağı denen güller sadece doğanın gözü önündeki hali değil toplumun da kırağılı sonbaharı anlatır.

“Hastalandığım Dakikalarda” şiirinde de tabiatı mecazî manada anlatmaya devam eder. Güllere düşen kırağı, kış olmasa da pek erken serpilmeye başlayan yapraklar bu “sosyal içerikli” geçide varıp birikir. Şair kendisinin gizli yazılarının toplumsal çevrenin açıkladığı detayları içine almayı da gerekli görür. Esir şair düşünde vatanından haksızca sürülen edipleri Ovidiy Nazon’u, Nazım Hikmet’i, Gertsen İskender’i görür. Şairin facialı yaşantısını içtimai-siyasi olarak aydınlatmak için bu luşurlar.

*Yatsam da ben inde ayı gibi
Sessiz kalamıyorum arkadaşlar,
Rüyama bile giriyor Nazım Hikmet
Rüyama Giriyor Gertsen - İskender.*

(Avırgan Minutlarda, 1942).

Gönlünün derinliklerindeki keder, tatlı ve hüznü düşünceler onun başka şiirlerinde de büyük bir ustalıkla tasvir edilir. “Kırda İki Ak Ka-

²⁶ “Hayat”, Heslen Tufan, *Saylanma Eserler*, Kazan, 1964, s. 228.

²⁷ Çiçek adı.

²⁸ “Kayınlar Sarı İdi”, Heslen Tufan, *Saylanma Eserler*, Kazan, 1964, s. 230.

nat Yata” (1953) şiirinde onun doğayla kurduğu duygusal bağ betimlenir:

*Yatıyor kırdaki iki ak kanat...
Onlar göğe
Kanat çırpıyor artık:
Tilki de esner yeli
Bıyığındaki kanları yalayarak...
Yatıyor yerde
İki ak kanat²⁹.*

(Kırda İki Kanat Yata, 1953).

Şiirde anlatılanlar ile şairin kendi hayatı arasındaki benzerlik eserin oluşumunda çok net bir şekilde görülür. “Kırda İki Ak Kanat Yatıyor” şiirinde “bıyığındaki kanları yalayan tilki” tevriyeli kullanılmıştır. Toplumsal hayatı sembolize eder.

O, bu şiirinde hayatı şöyle yorumlar:

*Kederleniyorsun, kuğu bozkırda.
Bizim hayat, belki, aynıdır.
Sen de, belki, benim gibisindir
Seslenip kaybettiğin çocuğuna
Üzülüyorsun, kuğu bozkırda.
Üzülüyorsun... kuğu... bozkırda...*

Bozkırda çocuğunu kaybettiği için üzülen kuğu, bu devrin tarihinin kanlı, kişisiz görüntülerini şairin hayatıyla olan ilişkisine irtibatlandırılır.

Üçüncü Dönem Sanatçılığı

Hasan Tufan eserlerinin üçüncü devri, şairin 1956 yılında özgürlüğüne kavuşup Kazan’a dönüşüyle başlar.

Sürgün hayatından kurtulmak onun şiir dilini de değiştirir. Bu dönemde artık umut ve heyecan dolu, coşkulu eserler vermeye başlar. Acı ve keder yerini coşkuya, sevince bırakmıştır. Artık onun şiirlerinde hayat vardır, yaşamak vardır:

*Gel haydi, gel
Öpeyim seni bir!
Seviyorum seni yerkürem!
Kucağıma benim sığmasan da,
Canıma sığıyorsun ki, canım!*

(Selam, 1953).

²⁹ “Kırda İki Kanat Yatıyor” Hasen Tufan, *Saylanma Eserler*, Kazan, 1964, s. 286.

Fikirlerinde, şiirinin ahengindeki değişim ise daha birkaç sene önceden başlamıştır. Bu değişimi 1953 yılında Stalin'in devrilme süreci ile eşleştirmek mümkündür. Onun bu yılda yazılan "Çir Baribir Eylene!" isimli popüler şiiri yeni devrin doğuşunu haber vermektedir:

*Börkün yanar, borkün, inkvizitor³⁰,
Haksızca dökülen kanlar yanıyor borkünde!³¹*

diye hitap eder. Onu doğrudan doğruya "Yirminci asır formasına uygunlaştıran maske giyen inkvizitör" diye adlandırmıştır³². O tarihten itibaren içerik itibarıyla popüler, ahenk dolu eserler yazmaya başlar. Kinayeli dili artık arka plandadır. Ama o derin manalı, umumileştirmelere sahip olan sembolik anlatımı kullanmayı da yine "manevi görev" bilerek sürdürür. Bunu yaparken tabiat unsurlarından, doğal betimlemelerden yararlanmayı ihmal etmez:

*Yüreğimin susmak bilmedi,
Bundan sonra da susmas, inşallah.
Yel - fırtına ile karşılaşır,
Güç ekler ilham perime³³*

(Tuguzunçı Dulkın).

Hasan Tufan'ın bu dönem şiirlerinde tematik açıdan da değişiklikler gözlenir. Meselâ bu dönem şiirlerinde "milletin kaderi", "Tatar dilinin güzelliği" onun şiirlerinde işlediği konular arasında yer bulabilmiştir. 1960-70 yılları arasında yazdığı şiirlere baktığımızda onun bu meseleleri bir hayli yoğun olarak işlediği ve kendisine problem ettiği açıkça görülmektedir.

Tatar halkının tarihi ve kültürel değerleri Hasan Tufan'ın ikinci dönem şiirlerinde de yer bulabilmiştir. O, mahkûm olduğu dönemlerde bile Tatar halkının tarihine duyduğu merakı, bir anlamda milletine olan sevgisini dizelerine konu edinmiş, şiirin derinliklerine bu sevgiyi yerleştirebilmiştir:

*Kaplan Kırdada kemikler yatıyor...
Biz onları unutacak mıyız?
Biz bu yolda dönecek miyiz?³⁴*

(Kaplan-Kırdada, 1947).

Mahkûm olduğu dönemlerde bile ana diline duyduğu sevgiyi anlatır:

³⁰ Burada diktatör anlamında kullanılmıştır.

³¹ "Yer İse Hâlâ Dönüyor", Hesen Tufan, *Saylanma Eserler*, Kazan, 1964, s. 290.

³² Hesen Tufan, *Eserler*, Beş Tomda. 1 Tom. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2003, s. 290.

³³ A.G. Ehmedullin, F.G. Galimullin, T.N. Galiullin, F.E. Ganieva, N.G. Yuziev, *Edebiyat*, 2005, s. 143.

³⁴ "Kaplan Kırdada", Hesen Tufan, *Eserler*, Beş Tomda. 1 Tom. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2003, s. 268.

*Bu dünyanın rengini, güzelliğini, zevkini
Kimin aracılığıyla öğrendim ben?
Beşikten beri benim öğreticim,
Ana dilim canım, sen o, sen!*³⁵

(Tugan Tel, 1951).

Aslında Hasan Tufan'ın özgürlüğüne kavuştuktan sonra da millet sevgisi ve anadiline duyduğu özlemin devam ettiğini görürüz. Bu dönemde onun, gençlerdeki "millî ruh"un azalmasına üzüldüğünü, halkta yeteri kadar millî bilinç kalmadığı için endişelendiğine dair fikirler taşıdığını görürüz. Özellikle Komünist Parti'nin tüm Sovyet topluluklarını ortak bir dilde birleştirmek adına Tatar dilini yok etmeye yönelik politikalarına Tufan bu üçüncü dönem şiirlerinde karşı çıkmayı sürdürür.

"Almaz" (1953) şiirinde kendi fikrini ortaya koyar, kinayeli bir dil kullanır, bu devrin siyasetine karşı kendini savunur. Tatar dilinin hiçbir dönemde kaybolmadığını vurgular:

*Çıra ışığında kaybolmadı,
İliç³⁶ ışığında kaybolmaz!
Ana dilimiz olmuş bu almaz!*³⁷

Tatar dilinin kötü kaderi, onun gündelik hayatta, devlet kademelerinde yeteri kadar önem görmemesi ve millî ruhun azalması konusu Hasan Tufan'ın gerçek bir üzüntü kaynağıdır. Onun bu kaygılarla yazdığı şiirler arasında, "Lale ile Kelebek", "Geldin mi Sen İliç Karşısına?", "Hüllî Meymünoviç'in Kaloriler ve Kaloritler Hakkındaki Felsefesi" gibi eserleri sayılabilir. Bu eserlerin bir kısmı sadece yazıldığıyla kalmış, basılamamıştır. Basılmayan bazı şiirleri "Güzel Gam" (1990) adlı derlemeyle yakın zamanda ilk kez okuyucu ile buluşabilmiştir.

Hasan Tufan, savaşlara hep karşı çıkmıştır. Onun savaş karşıtlığı ve barıştan yana tavır alması pek çok eserinde kendisini gösterir. Şiirleri, kanlı savaşlar için, sebepsiz üzülen hayatlar için derin üzüntüler içerir. Şair savaşların insan için olağan olmadığını bu şiirlerinde söyler. Fakat o bu konuları işlerken derin sanat gücünü de ortaya koymayı başarabilmiştir.

"...Ansızın ay bulutlar arasına daldı. Ateşler söndü. Dünya karanlık ve sessiz... Yavaşça, korkarak Avrupa'nın kapısını döven kimdir? Yok, sessizlik olsa da dünya rahat değil. Ay herkese tarafsız olsa da, dünya böyle tarafsızlığa yabancıdır. Dürüstçe dünyayı rahatlık ve kaygısızlık içerisinde bulmayan bir güç var. O güç hangi güçtür?"

³⁵ <http://kitap.net.ru/tufan4.php>.

³⁶ Lenin.

³⁷ "Alma", Hesên Tufan, *Saylanma Eserler*, Kazan, 1964, s. 410.

*Zindan alfabesini³⁸ hatırlatıp,
O çalan kimdir?
Sana kim gerek?
Ben diyor o, ben Ana yüreğiyim,
Çocuklarını arayan yürek...
Onların isimleri
Telman³⁹, Fuçik⁴⁰, Musam⁴¹, Abdullam⁴²...
Sizde, belki
Bir haber vardır?
Selam vardır onlardan⁴³.*

(Bitaraf Ay, 1956).

Dil ve Üslubuna Dair

Hasan Tufan'ın tarz ve üslubunu değerlendirirken, onun edebiyata yeni semboller getirdiğini ve başarı ile uyguladığını söylemek gerekir. Kullandığı tarzlar, anlatımlar, yeni semboller, okuyucuyu bugün insanının entelektüel dünyasının içerisine alır. Hayatın yanında doğa ve insan münasebetini, coğrafya ve insan kaderini de içine alarak düşündürür:

*Ben, bu kırlar, sular, yellerdeki
Atomların eski kardeşi;
Maddesi benim, canım
Onun sadece
Söyleyeni, okuyanı, özleyeni⁴⁴.*

(Söyli Torgan Materiya, 1953).

Bu dizeler "Konuşan Madde" şiirinden. Giden yolcu hangisidir? Kendisi... Yol kenarında düşünceye dalıp oturan menekşeye hitap eder ve onunla derin bir yakınlık kurup, böyle zor meselelerde sohbet eder. Tufan, bu tür lirik şiirlerinde doğal bir varlığı kişileştirerek onlarla diyalog kurar, söylemek istediklerini bir çiçeğin dilinden rahatlıkla aktarabilir. Meselâ çiçek hasret çeker, böcek türkü söyler:

*Gelecekte,
Gerekmez belki
Bu yoksunma, özlem, sevgiler*

³⁸ Mors Alfabesinden söz ediliyor.

³⁹ Buhensvald hapishanesinde Naziler tarafından öldürülen Alman Ernst Telman.

⁴⁰ Nazilere karşı Hareketlere katılır, Pletsenzeye hapishanesinde öldürülen Slovak yazar gazeteci Yulius Fuçik.

⁴¹ Pletsenzeye hapishanesinde Naziler tarafından öldürülen büyük Tatar şairi Musa Celil.

⁴² Pletsenzeye hapishanesinde Naziler tarafından öldürülen Tatar yazarı ve şairi Abdulla Aliş.

⁴³ "Bitaraf Ay", Hesens Tufan, *Saylanma Eserler*, Kazan, 1964, s. 357-358.

⁴⁴ "Söyleyen Madde", Hesens Tufan, *Saylanma Eserler*, Kazan, 1964, s. 289.

Gönlündeki güzel anıtları
Hatırlayıp başı eğmeler?⁴⁵

Tufan'ın şiirinde yeni sıfatlar, yeni tanımlamalar, özlemler, aşklar işlenir. Şair, ateşler içinde olan güzel aşkı, aşklarına sahip çıkan yiğit kadınları yüceltiyor⁴⁶. Aşk teması onun büyük bir heyecan ve coşku ile işlediği, daima önemsendiği ve arkasında durduğu, takdir ederek övgüyle verdiği bir konu olmuştur. Fakat o aşkı da kendine has kuyumcu titizliği ile seçerek kullandığı sözcüklerle ördüğü şiirlerinde işler: "Sina"⁴⁷, "Romaşkalar"⁴⁸, "Kaysıgızın Kulı Cılı"⁴⁹, "Tamçılar ne diyorlar?"⁵⁰, "Turgay Nige Deşmi?"⁵¹, "Eytken idin"⁵² şiirleri aşk konulu lirik şiirlerinin incileri olarak sayılsa yeridir.

Sevgi ve aşk şiirlerinde insan gönlünün bütün sıcaklığını yansıtmayı başarabilen şairin, kötü ve zor olayları anlattığı şiirleri de kendi alanlarında aynı şekilde başarılı betimlemelerle kurulmuştur.

Şüphesiz o bu tarz şiirlerini kendi yaşadıklarının etkileriyle kaleme alır.

Tufan hapse atıldığında karısı Luiza'yı da işten atarlar. Luiza, hapis-hanedeki kocasına yardım etmek ve çocuklarına bakmak için askeri hastaneye gidip kanını satmaya mecbur kalır. Oradan aldığı paralarla peksimetler hazırlayıp hapisteki kocasına gönderir. Acı gerçeği şair sürgünden evine döndükten sonra öğrenir:

Peksimetlerle yardım ettin
"Biz ki vatanda... evde" dedin.
O yardım ise
Kanına değiştirdiğin
Senin erzaklarınmış...
Yaka söylersin düşünür müydüm:
Sen beni kandırmuşsun ya:
Kesilecek durumdaki ömrümü
Sen canınla bağlamışsın!⁵³

(*Tamçılar ni diler?* 1957).

Yaşadığı dramı bu kadar akıcı, içten ve mecazlı bir şekilde dile getirebilmesi onun sanat gücünü ortaya koyması bakımından önemli bir örnektir.

⁴⁵ A.G. Ehmedullin, F.G. Galimullin, T.N. Galiullin, F.E. Ganieva, N.G. Yuziev, *Edebiyat*, 2005, s. 147.

⁴⁶ "Sonbahar Gittiye", "Papatyalar", "Sana" v.b.

⁴⁷ "Sana" Hesentufan, *Eserler*, 2003, s. 285.

⁴⁸ "Papatyalar" Hesentufan, *Eserler*, 2003, s. 354.

⁴⁹ "Hanginizin Eli Sıcak" (1956) Hesentufan, *Eserler*, 2003, s. 364.

⁵⁰ "Damlalar Ne Diyorlar?" Hesentufan, *Eserler*, 2003, s. 376-377.

⁵¹ "Turgay Neden Susmuş?"

⁵² "Söylemiştin".

⁵³ "Damlalar Ne Diyorlar?", Hesentufan, *Eserler*, 2003, s. 376-377.

Şairin bahtsız kaderli sevgisi bu devrin toplum hayatında bir aile faciası olarak adlandırılır. “*Kaysıgızın Kul Cılı*” şiirinde işte bu facia, “*dönemin siyasi temelini oluşturan afet*” olarak adlandırılır.

*Hanginizin eli sıcak?
Sarılmalı yüreğim!*⁵⁴

Şairin Sibirya soğuklarında hissettiği “*yürek sıcaklığı*” hem yaşadıklarının hem de hissettiklerinin özeti gibidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Hasan Tufan çağdaş Tatar şiirinin bugün bulunduğu seviyeye gelmesinde önemli katkılar sağlayan, birçok eleştirmen tarafından “*Tatar şiirinin gururu*” olarak kabul edilen bir şairdir. Onun sanat öyküsü bir anlamda Tatar şiirinin ideolojik yaklaşımlardan kurtulup, kendine, özüne, sanatına dönmeye başarmasının hikâyesidir.

Çok zor ve sıkıntılı yaşam sürecinin tezgâhından geçerek gelen Hasan Tufan’ın sanat hayatını üç ana dönemde incelemek gerekir. Birinci dönemde işçi edebiyatı diyebileceğimiz, kendi yaşadıklarını Tatar halk kültürünün sözlü zenginlikleri ile süsleyerek şiire dönüştürür ve kendi içerisinde yine başarılı örnekler verir.

İkinci dönemde Tufan hapis ve sürgündedir. Stalin döneminin tüm acımasızlığı içerisinde esaret hayatı yaşayan ve yazmaktan men edilen şair, hissettiklerini mecazların zenginliğinden yararlanarak kaleme alır. Bu dönem eserlerinde acı, hüznün ve özlem kendini yoğun biçimde hissettirir.

Üçüncü dönem Hasan Tufan’ın “*kendisini bulduğu dönem*”dir. Artık özgürdür. Coşkulu, aşkly şiirler yazar. Her türlü ideolojinin ötesinde, merkezinde “*insan*”ın olduğunu, insan olmayı, insanın duygusunu, düşüncesini, zaafını, coşkularını merkeze koyup, bu duygu ve düşünceleri gerçekten söz sanatının bütün inceliklerini kullanarak anlatan bir Hasan Tufan vardır artık.

Hasan Tufan, soyut imgeleri somutmuş gibi rahatlıkla kullanabilen, Tatar dilinin ve folklorunun inceliklerini ustaca değerlendirerek şiirini oluşturabilen, üzerinde derinlemesine sanat çalışmaları yapılması gereken çağdaş bir şairdir.

Yazdığı şiirler büyük bir coşku ile okunan ve diğer sanatçıları da etkileyen Hasan Tufan’ın yaşamı ve sanatçı kişiliği, çağdaş Tatar şiirini ideolojiden uzaklaşarak “*insan merkezli*” sanat anlayışına taşınmasına zemin hazırlamıştır.

Kaynakçalar

Ak Çeçek Atar İdi, (Haz. Mesgut Gaynetdinov, Şevket Galiyev, Fervaz Minnullin), Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1989.

⁵⁴ “Hanginizin Eli Sıcak?”, Hesen Tufan, *Eserler*, 2003, s. 364.

- Beşirov, Gomer, "Şagıyr Bakçasında", *Kazan Utları*, Dekabr (Aralık) 1980.
- Davutov, Reis, "Bir Tatar Yazarın Trajedisi" *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Akt. Hatice Şirin), S. 3, Bahar 1997.
- Ehmedullin, A.G., Galimullin, F.G., Galiullin, T.N., Ganievaf, E., Yuziev, N.G., *Edebiyat*, Kazan, Megarif Kitap Neşriyatı, 2005.
- Galiullin, Telgat, "Selam Sina Tormış: Hesen Tufan", *Saylanma Eserler*, Kazan 1974.
- Galiullin, Telgat, "Süz Kuşası Kile Tallarga", *Kazan Utları*, Aralık 1970.
- Galiullin, Telgat, "Ütkennen Gıybret Al", *Vatanım Tatarstan*, Kazan 1 Ağustos 1997.
- Galiullin, Telgat, *Bizde Tua Yana Kişilik: Hesen Tufan*, Kazan 1976.
- Gaynullin, Möhemmet, *Tatar Edipleri*, Kazan 1978.
- Gosman, Hatip, "Zur hisler hem tiren ideyaler şagıyri: Hesen Tufan", *Saylanma Eserler*, Kazan, 1964.
- Halit, Gali, Nurullin, İbrahim, Heyri, Hasan, Yuziev, Nil, Ehmedullin, Azat, *Tatar Sovyet Edebiyatı*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1975.
- Kaşapov, Gaziz, "Hesen Tufannın Ülim Sorap Yazgan Hatı", *Kazan Utları*, Şubat 1989.
- Kerimullin, Ebrar, *İçtimagıy-Tarihi Vakiygalar Hem Tatar Kultura Hereketi: Tatar Edebiyatı Tarihi*, II. C., Kazan 1985.
- Minskaya, Galiye, "Gaziz Miras", *Kazan Utları*, Aralık 1990, s. 124-134.
- Mostafin, Rafael - Dautov, Reis, "Repressiya Kurbanı Tatar Yazarları", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 3, (Akt. Mustafa Öner), Bahar 1997.
- Möhemediyev, Rinat, *Ap-Ak Çeçke Töslı: Yakutlar Tabıladı Vakit Bilen*, Kazan, 1983.
- Musin, F.M., Hebibullina, Z.N., Zakircanov, E.M., *Tatar Edebiyatı*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2005.
- Musin, F.M., Hebibullinaz, N., Zakircanov, E.M., *Tatar Edebiyatı*, Kazan, "Megarif" Kitap Neşriyatı, 2005.
- Şagıyrnin İcat Yulı Turında* (Haz. Telgat Galiullin), Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1976.
- Tufan, Hesen, "Biznin Safka (Soklandıra da, şatlandıra da)", *Kazan Utları*, Fevral (Şubat) 1967.
- Tufan, Hesen, "Cırlangan Cırlar Turında", *Kazan Utları*, Yanvar (Ocak), 1982.
- Tufan, Hesen, "Güzel Gam Bar Biznin Yörekte", *İdil*, İyul (Temmuz), 1989.
- Tufan, Hesen, "Hesen Tufan Şıgırları", *Kazan Utları*, April (Nisan) 1964.

- Tufan, Heslen, "Heykeller Tizesin", *Sovyet Edebiyatı*, İyun (Haziran) 1960.
- Tufan, Heslen, "Kileçekte Yeşevçi", *Sovyet Edebiyatı*, April (Nisan), 1961.
- Tufan, Heslen, "Şıgırlar", *Kazan Utları*, Aprel (Nisan), 1983.
- Tufan, Heslen, "Şıgırlar", *Kazan Utları*, Dekabr (Aralık), 1970.
- Tufan, Heslen, "Şıgırlar", *Kazan Utları*, Fevral (Şubat), 1980.
- Tufan, Heslen, "Şıgırlar", *Sovyet Edebiyatı*, Dekabr (Aralık), 1960.
- Tufan, Heslen, "Şıgırlar", *Sovyet Edebiyatı*, Sentyabr (Eylül), 1962.
- Tufan, Heslen, "Törli Yıllardan" (Haz. M. Gaynetdinov), *Kazan Utları*, İyun (Haziran), 1989.
- Tufan, Heslen, "Ul-Bizniki, Biz Anıkı İdik", *Kazan Utları*, Dekabr (Aralık), 1980.
- Tufan, Heslen, *Eserler*, Beş Tomda. 1 Tom. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 2003.
- Tufan, Heslen, *Saylanma Eserler*, 1. C. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1974.
- Tufan, Heslen, *Saylanma Eserler*, 2. C. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1975.
- Tufan, Heslen, *Saylanma Eserler*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1964.
- Tufan, Heslen; *Lirik Şıgırlar*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1985.
- Yahin, Albert - Nizamova, Flüre, "Kaysıgızın Külü Cılı", *Kazan Utları*, Dekabr (Aralık), 1980.